

ПРОБЛЕМИ КОЛІЗІЙ У СІМЕЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ІНШІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ Й ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ

COLLISION PROBLEMS IN THE FAMILY LEGISLATION OF UKRAINE AND OTHER PROBLEMS OF THE IMPLEMENTATION AND PROTECTION OF FAMILY RIGHTS

Гіденко Є.С., капітан поліції,
викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню проблем колізій у сімейному законодавстві України, а також інших проблем здійснення й захисту сімейних прав. Зокрема, досліджено проблему невідповідності деяких положень Сімейного кодексу України положенням Європейської конвенції про усиновлення дітей і Гаазької конвенції про захист дітей і співробітництво з питань міждержавного усиновлення.

Розглянуто проблеми здійснення спільної сумісної власності подружжя. Установлено, що в СК України немає жодної статті, яка була б спрямована на визначення правового режиму майна подружжя учасників підприємницьких товариств. Наголошується на необхідності враховувати, що кожен із видів господарських товариств, порядок формування його майна, обсяг прав та обов'язків його учасників мають суттєві особливості, які безпосередньо впливають на майнові відносини подружжя.

З'ясовано, що вирішення сьогодні потребують і проблеми, які виникають у процесі поділу після розлучення майна, придбаного в кредит під час шлюбу. Це пояснюється тим, що за роки кредитного буму в Україні більша частина нерухомості, автомобілів і побутової техніки придбавалася в кредит – повністю або частково. За загальним правилом, майно, придбане подружжям у кредит, є спільною власністю чоловіка та дружини. У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. СК України також визначає правовий режим майна осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, тобто проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Майно, набуте цими особами під час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, на нього поширюються положення глави 8 СК України. Однак ця норма СК України спричиняє низку суперечностей.

Наголошується на недосконалості правового регулювання самозахисту прав дитини та недостатній конкретизації питання про значення думки дитини під час вирішення питань її життя.

Ключові слова: колізії в сімейному законодавстві, проблеми здійснення сімейних прав, проблеми захисту сімейних прав, сімейне законодавство України, міждержавне усиновлення, спільна сумісна власність подружжя, спільне майно подружжя, підприємницьке майно.

The article deals with the problems of conflicts in family law of Ukraine, as well as other problems of implementation and protection of family rights. In particular, the problem of inconsistency of some provisions of the Family Code of Ukraine with the provisions of the European Convention on the Adoption of Children and the Hague Convention on the Protection of Children and Cooperation on Interstate Adoption has been investigated.

The problems of joint joint ownership of spouses are considered. It is established that in the UK of Ukraine there is no article that would be aimed at determining the legal regime of property of spouses of members of business associations. It is emphasized on the need to take into account that each of the types of companies, the order of formation of its property, the volume of rights and responsibilities of its participants have significant features that directly affect the property relations of the spouses.

It is revealed that the problems that arise in the process of separation after the divorce of property acquired on credit during marriage are also needed today. This is due to the fact that during the years of the credit boom in Ukraine, most of the real estate, cars and home appliances were purchased on credit - in whole or in part. As a general rule, property acquired by spouses on credit is the joint property of the husband and wife. In the case of separation of property which is the subject of joint joint ownership of the spouses, the shares of property of the wife and the spouse are equal, unless otherwise determined by the agreement between them or the marriage contract. The IC of Ukraine also determines the legal regime of property of persons who are in actual marital relationship, ie they live in the same family without marriage registration. The property acquired by these persons during cohabitation belongs to them on the right of joint joint ownership and is subject to the provisions of Chapter 8 of the IC of Ukraine. However, this norm of the UK Ukraine creates a number of contradictions.

It emphasizes the imperfection of the legal regulation of self-protection of the child's rights and the lack of specification of the question of the importance of the child's opinion in solving issues of her life.

Key words: conflicts in family law, problems of exercising family rights, problems of protection of family rights, family law of Ukraine, interstate adoption, joint joint ownership of spouses, joint property of spouses, business property.

Право кожної країни світу містить норми, які регламентують відносини, пов'язані зі створенням і функціонуванням сім'ї. Не виняток тому й право України. Однак, попри тривалу історію становлення та розвитку, вітчизняне сімейне законодавство й досі не позбавлене недоліків. На жаль, станом на сьогодні сімейне законодавство України містить значну кількість колізій і прогалин, застарілих норм, що нині далеко не завжди відповідають потребам сучасного суспільства й неповністю узгоджені з міжнародними нормативно-правовими актами.

Так, зокрема, якщо порівняємо норми Європейської конвенції про усиновлення дітей [1] (далі – Конвенція) та чинного нині Сімейного кодексу [2] (далі – СК) України, то відстежимо деякі суперечності. Так, згідно зі ст. 9 Конвенції, дитина може бути усиновлена лише, якщо усиновлювачеві від 18 років до 35 років, а різниця між усиновлювачем та усиновленим має бути не менше ніж 16 років. Водночас чинний СК України передбачає

мінімальний вік для усиновлювачів – з 21 року – і максимальний – до 45 років, а різниця має бути не менше ніж 15 років (ст. 211 СК України).

Зважаючи на вищевказане та беручи до уваги те, що Конвенція ратифікована Україною 15.02.2011 й набула чинності для України ще з 01.09.2011, можна зробити висновок про необхідність приведення у відповідність ст. 211 СК України до ст. 9 Конвенції.

Простежується також невідповідність норм чинного СК України нормі Гаазької конвенції про захист дітей і співробітництво з питань міждержавного усиновлення [3] (далі – Гаазька конвенція). Так, зокрема відповідно до ст. 211 СК України, заборонена будь-яка посередницька, комерційна діяльність у галузі усиновлення, що суперечить ст. 32 Гаазької конвенції, де передбачено розмір винагороди, що набувається в процесі усиновлення. Гаазька конвенція забороняє усиновлення іноземними громадянами без участі міжнародних агентств. Тому вбачається

необхідність легалізувати в Україні діяльність таких агентств і привести відповідні норми українського законодавства у відповідність до норм міжнародного права.

Певні проблемні моменти простежуються сьогодні й у сфері здійснення спільної сумісної власності подружжя. Загалом питання спільної сумісної власності знайшло своє нормативно-правове регулювання в чинному законодавстві, проте окремі питання, а саме термінологічні підходи до розуміння власності подружжя, на думку окремих учених, має спірне значення та потребують подальшого доопрацювання [4, с. 463]. Так, зокрема, сімейне законодавство не розкриває детально зміст поняття «майно, набуте за час шлюбу». Відсутній у ньому й перелік такого майна. До речей, які входять до складу подружнього майна, зокрема, належать житлові будинки, квартири, дачі, гаражі, предмети домашнього вжитку, гроші, вклади в кредитних установах тощо.

Свого часу в КпШС України предметом спільної власності визнавалося майно, нажите подружжям за час шлюбу. Треба відзначити, що зміна поняття «нажите майно» на «набуте майно» нічого позитивного не додала. О.В. Дзера цілком слушно відзначає, що «значення термінів «нажите», «набуте» майно не має допоки свого однозначного тлумачення. Така неоднозначність у розумінні цього терміна не сприяє застосуванню правових норм на практиці [5].

Відповідно до ст. 60 СК України, що відповідає ч. 3 ст. 368 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України [6], майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності. Підґрунтям цієї норми є світоглядне судження розробників СК, на думку яких спільна сумісна власність подружжя є матеріальною передумовою міцності шлюбу, здійснення подружжям різних соціальних функцій, зокрема народження й виховання дитини. Можна по-різному ставитися до цієї позиції, однак варто відмітити дві обставини досить важливого характеру.

По-перше, правило про спільну сумісну власність подружжя піднесене в СК України майже до абсолюту, що не можна визнати природним і таким, що відповідає сучасним реаліям життя. По-друге, модель регулювання відносин спільної сумісної власності подружжя не можна визнати досконалою. Це проглядається й на етапі здійснення подружжям спільної власності під час придбання та відчуження майна, і на етапі перетворення спільної сумісної власності у спільну часткову, і в разі припинення спільної власності [4, с. 461].

У новому СК України прямо не визначається правовий режим деяких об'єктів, які останнім часом набувають великого значення та посідають особливе місце в майні подружжя. Мова йде про правовий режим акцій, облігацій та інших цінних паперів, вкладів до статутного (фонду) капіталу господарських товариств, пайових внесків у підприємницькі кооперативи тощо. Щодо таких об'єктів узагалі виникають своєрідні відносини, коли ж їх учасниками стають особи з подружнім статусом, то вони набувають особливого «забарвлення».

Насамперед інтерес становлять правовідносини, що виникають у сфері діяльності господарських товариств. Треба зазначити, що норми корпоративного права не вирішують питання, що стосуються майнових прав учасників господарських товариств з подружнім статусом. Разом із тим до корпоративних правовідносин залучається значна кількість фізичних осіб, які перебувають або перебували в зареєстрованому шлюбі. Юридична практика впритул підійшла до питання про правовий режим «підприємницького майна» в аспекті подружніх відносин.

Особливе значення цей фактор набуває в тому разі, коли має місце розірвання шлюбу та поділ майна подружжя. Сьогодні непоодинокими є випадки, коли предметом поділу є подружнє майно, що має не споживчий,

а саме виробничий характер, коли сторони включають до «подільного списку» частки в статутному фонді господарських товариств, пайові внески в підприємницькі кооперативи, набуті за час шлюбу цінні папери тощо. Причому сторона, яка наполягає на поділі, нерідко не хоче погоджуватися на компенсацію, а вимагає поділу саме «бізнесу».

Очевидно, що норми корпоративного права «замовчують» цей аспект, тому що існує спеціальне законодавство, яке й покликане вирішувати ці складні питання. Передусім це СК України. Проте в СК України немає жодної статті, яка була б спрямована на визначення правового режиму майна подружжя учасників підприємницьких товариств. Ця прогалина є значною. Треба враховувати, що кожен із видів господарських товариств, порядок формування його майна, обсяг прав та обов'язків його учасників мають суттєві особливості, які безпосередньо впливають на майнові відносини подружжя.

В аспекті діяльності господарських товариств, учасники яких мають подружній статус, особливий інтерес становить питання: чи є частка в статутному (складеному) капіталі товариства спільним майном подружжя? Очевидно, що вирішення цього питання має проводитися виключно на рівні закону. Проте сьогодні за відсутності відповідних норм в СК України доводиться виходити із загального розуміння норм сімейного та корпоративного права [3].

Закон не визначає складу й особливостей майна, яке використовується в підприємницькій діяльності одним із подружжя. Як демонструє практика, проблема полягає саме у визначенні того майна, яке можна розглядати як:

- особисте майно того з подружжя, який здійснює підприємницьку діяльність;
- майно, що належить подружжю на праві спільної власності й у якому підприємцю належить певна частка в разі поділу майна.

У реальному житті той із подружжя, який здійснює підприємницьку діяльність, нерідко використовує для підприємницьких цілей спільне майно подружжя. Окрім цього, він вкладає у свою діяльність і роздільне майно, що належить йому особисто. Унаслідок цього майно з різним правовим режимом змішується. Зазначити, яке майно є результатом власне дій підприємця, а яке має входити до спільного майна подружжя, вкрай важко.

Питання про правовий режим підприємницького майна набуває свого значення не лише в разі поділу майна або визнання підприємця банкрутом. Воно має значення постійно, у побутовій практиці підприємця, оскільки в разі використання спільного майна подружжя спрацюють жорсткі правила ст. 65 СК України про необхідність згоди другого з подружжя на укладення правочинів з таким майном. Лише стосовно роздільного майна підприємець може діяти вільно без згоди другого з подружжя. Уявити собі діяльність підприємця, який працює під страхом постійної «загрози» з боку другого з подружжя, досить важко.

Зрозуміло, що найкращий вихід полягає в законодавчому визначенні найбільш складних питань, що пов'язані з діяльністю підприємця, який має подружній статус. Проте необхідні зміни до законодавства мають бути системними одночасними, на що в найближчий час розраховувати важко.

Найбільш простим і реальним у сучасних умовах може бути інше вирішення питання. Якщо один із подружжя має бажання бути зареєстрованим як підприємець, сторони мають самостійно визначити для себе основні питання, пов'язані з його подальшою підприємницькою діяльністю. Це може бути здійснено шляхом укладення відповідного договору (шлюбного або спеціального договору, спрямованого на вирішення питань, пов'язаних із підприємницькою діяльністю одного з подружжя) [3].

Згідно зі ст. 68 СК України, розірвання шлюбу не припиняє права власності на майно, набуте за час шлюбу. Розпорядження майном, що є об'єктом права спільної

сумісної власності, після розірвання шлюбу здійснюється співвласниками за взаємною згодою відповідно до ЦК України. Так, розірвання шлюбу саме собою автоматично не змінює режиму спільності майна подружжя до поділу його між подружжям. Однак законодавець, посилаючись у ч. 2 ст. 68 СК України на ЦК України, не вказує конкретних статей, у результаті чого залишає невирішеним питання, якими саме статтями потрібно керуватися учасникам спільної власності під час здійснення правомочностей щодо розпорядження майном [4, с. 463].

Новий СК України побудовано за традиційною схемою, де майно подружжя розглядається лише в межах об'єктів права власності. Про це свідчать навіть назви відповідних глав СК України (глава 7 «Право особистої приватної власності подружжя», глава 8 «Право спільної сумісної власності подружжя»). Однак, на думку авторів коментованого СК України, сьогодні такий підхід є занадто вузьким. Більш оптимальним було б закріплення в СК України більш широких понять із відповідним перейменуванням назв закону. Зокрема, глава 7 СК України могла б називатися «Роздільне майно подружжя», а глава 8 СК України, відповідно, – «Спільне майно подружжя». Це дало б можливість включити до СК України норми, які визначають режим кредиторських прав і дебіторських обов'язків подружжя. Сьогодні це неможливо, оскільки права й обов'язки подружжя не входять до об'єктів права власності [3]. Ми цілком підтримуємо цю позицію та вважаємо її обґрунтованою.

Потрібно також звернути увагу на те, що може виникнути така проблемна ситуація: під час недійсного шлюбу особи могли скористатися певними перевагами, які надаються для жінки та чоловіка, що перебувають у зареєстрованому шлюбі. Наприклад, особи могли отримати від держави кредит на пільгових умовах, що передбачені для молодих сімей. У цьому разі виникає цілком логічне питання: чи можуть жінка та чоловік після визнання їхнього шлюбу недійсним користуватися пільговим кредитом, що отриманий під час недійсного шлюбу? Цю проблему необхідно вирішувати так: оскільки однією з умов отримання кредиту на пільгових умовах є реєстрація шлюбу між жінкою та чоловіком, які, згідно з чинним законодавством, можуть уважатися молодою сім'єю, то визнання такого шлюбу недійсним призведе до втрати права на отримання пільгового кредиту. Отже, особи, шлюб яких визнаний недійсним, повинні повернути гроші за пільговим кредитом державі [6, с. 165].

Щодо подальшого розвитку сімейного законодавства треба вказати, що закон має чітко визначитися із цього питання. Зокрема, в ч. 4 ст. 3 СК України треба закріпити, що сім'я створюється на підставі шлюбу, фактичного шлюбу, кровного споріднення, усиновлення та взяття дитини в сім'ю на виховання. Це дало б змогу уникнути такої вкрай невизначеної фрази, як «інші підстави, не заборонені законом і такі, що не суперечать моральним засадам суспільства». У свою чергу, ч. 2 ст. 21 СК України також могла б формулюватися інакше: «У випадках, передбачених законом, проживання жінки та чоловіка у фактичному шлюбі є підставою для виникнення в них прав та обов'язків подружжя» [3].

Вирішення потребують і проблеми, що виникають у процесі поділу після розлучення майна, придбаного в кредит під час шлюбу. Це пояснюється тим, що за роки кредитного буму в Україні більша частина нерухомості, автомобілів і побутової техніки придбавалася в кредит – повністю або частково. Згідно з нормами СК України, якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, у тому числі гонорар, виграш, які одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Отже, за загальним правилом, майно, придбане подружжям у кредит, є спільною власністю чоловіка та дружини. У разі поділу майна, що

є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. СК України також визначає правовий режим майна осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, тобто проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу [2, ст. 74]. Майно, набуте цими особами під час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, на нього поширюються положення глави 8 СК України. Однак ця норма СК України спричиняє низку суперечностей. Так, норма ст. 74 СК України, на думку Г.А. Миронової, є найсуперечливішою новелою Кодексу, хоча вбачається прогресивним кроком, своєрідною відповіддю на запит часу, вона може супроводжуватися певними проблемами в процесі застосування [7, с. 50–51]. Крім того, як слушно зауважує Ю.С. Червоний, наведені положення СК України суперечать правилам ч. 2 ст. 21 СК України, які встановлюють, що проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя [8, с. 133].

Крім того, не зазначена й тривалість спільного проживання фактичних дружини та чоловіка, що ускладнює застосування ст. 74 СК України на практиці. Такі висновки авторів є цілком виправданими, адже відсутність чіткого врегулювання відносин фактичного подружжя в майбутньому спричинятиме порушення їхніх майнових, а отже, й особистих немайнових прав [9, с. 83].

Сьогодні в чинному законодавстві України є чимало прогалин і у сфері правового регулювання сімейних прав дитини. До таких передусім зарахувати недосконале правового регулювання самозахисту прав дитини й недостатню конкретизацію питання про значення думки дитини під час вирішення питань її життя.

Самозахист сімейних прав та інтересів у широкому розумінні можна визначити як активну дію уповноваженої особи в межах чинного законодавства, спрямовану на припинення або зміну правовідношення, з урахуванням позиції залежної (зацікавленої) особи, з метою захисту своїх або/ї її прав і законних інтересів. Із цього загального визначення самозахисту сімейних прав у широкому розумінні вбачається можливим визначити самозахист як право батьків на захист прав та інтересів дитини, викласти ч. 1 ст. 154 СК в такій редакції: «Батьки мають право в межах чинного законодавства з урахуванням позиції дитини вчиняти активні дії, спрямовані на захист її прав і законних інтересів». Разом із тим не можна погодитися з пропозицією тих авторів, які пропонують закріпити в ст. 154 СК України не тільки розширене тлумачення поняття самозахисту батьками своєї дитини, а й права батьків на самозахист власних прав [10, с. 32].

Убачається, що право батьків на самозахист власних прав у межах цієї норми буде вступати в дисонанс із назвою та структурою ст. 154 СК України з урахуванням логіки побудови та розміщення норм в СК України, право батьків на самозахист власних прав щодо дитини логічніше закріпити в ст. 155 СК України. Закріплення права на самозахист доцільніше сформулювати на кшталт норми ст. 19 ЦК України, використовуючи термін «протидія». Видається можливим змінити редакцію ст. 155 СК України, додати в ч. 2 ст. 155 СК України абзац 2 такої редакції: «Батьки в разі посягань або порушень належних їм прав і законних інтересів мають право в межах чинного законодавства з метою захисту своїх прав і законних інтересів обрати й застосувати засоби протидії». Удосконалення потребує також норма ст. 162 СК України, оскільки чинна її редакція дозволяє вживати заходів впливу щодо особи, яка, правомірно вдаючись до самозахисту дитини, змінила її місце проживання. Зокрема, у зазначеній нормі необхідно закріпити частину 3 такої редакції: «Не може бути відібрано й повернено дитину за попереднім місцем проживання, якщо зміна її місця проживання від-

булася внаслідок реалізації батьком/матір'ю права на самозахист прав і законних інтересів дитини». Саме така редакція зазначеної норми відповідатиме принципу здійснення прав і виконання батьківських обов'язків в інтересах дитини (ст. 150 СК України). Самозахист батьками власних прав та інтересів, зокрема права на спілкування з дитиною (ст. 153 СК України), права визначати місце проживання дитини не може здійснюватися шляхом зміни місця проживання дитини за власної ініціативи, оскільки така зміна відбувається не з метою захисту інтересів дитини, скажімо, на належне виховання, а з метою захисту власних прав одного з батьків. У такому разі мова йде не про самозахист батьками прав дитини, а про самоуправство, оскільки, відповідно до чинного законодавства, якщо права й інтереси дитини під час проживання з іншим із батьків не порушуються, то питання зміни місця проживання дитини, яка не досягла чотирнадцяти років, вирішуються в установленій законом спосіб, визначений ст. 160 СК України, а за наявності спору в спосіб, визначений ст. 161 СК України. Порушення способу захисту, встановленого законом, і буде вважатися самоуправством. Не можна погодитися з позицією законодавця щодо встановлення вікового цензу участі дитини у вирішенні питання щодо визначення її місця проживання (ст. 160 СК України). Зазначена позиція є необґрунтованою й такою, що суперечить принципу, закріпленому в ст. 171 СК України, щодо врахування думки дитини під час вирішення питань, що прямо її стосуються. Убачається, що дитина, яка може висловити в об'єктивній для сприйняття формі свою позицію щодо питання, яке її стосується, незалежно від віку має право бути заслуханою та має право на врахування її позиції. З метою забезпечення права дитини і збереження логіки побудови норм СК України, з виконання завдань СК України, закріплених у ст. 1, необхідно викласти ст. 160 СК України в такій редакції: «частина перша – Місце проживання дитини, яка не досягла чотирнадцяти років, визначається за згодою батьків з урахуванням думки дитини, висловленої в об'єктивній для сприйняття формі. Частина друга – Місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років визначається нею самою, за винятком обмежень, установлених законом».

З огляду на все вищезазначене, з метою посилення захисту суб'єктивних сімейних прав, реформування системи захисту суб'єктивних сімейних прав відповідно до принципів демократії, зокрема, вбачається за доцільне:

1) унести зміни до чинного законодавства України, спрямовані на закріплення прав на самозахист за всіма без винятку суб'єктами сімейних правовідносин;

2) закріпити загальне визначення самозахисту сімейних прав і законних інтересів;

3) удосконалити окремі статті чинного СК України, зокрема ст. ст. 154, 155, 162 СК України [11, с. 139].

Що стосується другої проблеми, тут, на нашу думку, варто погодитися з Н.М. Конончук, що ч. 2 ст. 171 має бути доповнена положеннями про обов'язкове врахування думки дитини під час вирішення питань про:

- а) визначення місця її проживання;
- б) позбавлення батьків батьківських прав;
- в) поновлення матері/батька в батьківських правах;
- г) усиновлення дитини;
- г) призначення дитині опікуна (піклувальника), патронатного вихователя;
- д) влаштування дитини до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу;
- е) передавання її на виховання в сім'ю фактичного вихователя;

є) передавання її на навчання та (або) виховання у відповідний навчальний (навчально-виховний) заклад, передавання на тимчасове виховання іншій особі;

ж) обрання для дитини видів занять і способів проведення дозвілля, які мають систематичний характер;

з) управління її майном [11, с. 135].

Викладене вище дає змогу зробити висновок, що нині сімейне законодавство України потребує вдосконалення шляхом унесення відповідних змін і доповнень, а також приведення у відповідність до міжнародних стандартів.

Насамкінець варто зауважити, що проблема колізій у сімейному законодавстві України, а також інші проблеми здійснення та захисту сімейних прав потребують подальшого наукового дослідження, зокрема, у напрямі пошуку шляхів удосконалення з урахуванням міжнародного й зарубіжного досвіду в цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейська конвенція про усиновлення дітей, ратифікована Законом України від 15.02.2011 № 3017-VI. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17 (дата звернення: 09.11.2019).
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
3. Гаазька конвенція про захист дітей і співробітництво з питань міждержавного усиновлення від 29.05.1993. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365 (дата звернення: 09.11.2019).
4. Філик Н.В. Спільна сумісна власність подружжя: теорія і практика. URL: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/18450/1/Філик%20Косцюкова.%20Спільна%20сумісна%20власність%20подружжя.pdf> (дата звернення: 09.11.2019).
5. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України, 2011 р. URL: <http://megoo.info/матеріал/стаття-61-объекти-права-спільної-сумісної-власності> (дата звернення: 09.11.2019).
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (дата звернення: 09.11.2019).
7. Миронова Г.А. Моральні засади Сімейного кодексу України. *Право України*. 2004. № 4. С. 50–51.
8. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю.С. Червоного. Київ : Істина, 2010. 133 с.
9. Великанова М.М. Договір про поділ майна подружжя, що є об'єктом права спільної сумісної власності. *Юридичний вісник*. 2012. № 3. С. 80–83.
10. Новохатська Я. Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 20 с.
11. Левківський Б.К. Захист прав дитини: окремі проблеми здійснення батьками права на самозахист дитини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 136–139.
12. Конончук Н.М. Поняття та елементи права дитини на сімейне виховання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 132–136.